

A FORDÍTÓI DÖNTÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ FORDÍTÁSTUDOMÁNYI SZAKKIFEJEZÉSEK TISZTÁZÁSA

CLARIFYING TRANSLATOR'S DECISION-RELATED TERMINOLOGY IN TRANSLATION STUDIES

SASVÁRI ANNA¹

Absztrakt: A fordítói döntést számos, a fordítót érintő, esetenként a fordító által befolyásolható körülmény, tényező határozza meg. Ezen körülmények, tényezők vélhetőleg zömmel visszakövethetők magukból a fordítói döntésekből. Ám ahhoz, hogy ezt egyáltalán megkísérljük, szükséges ezeket a tényezőket azonosítani és definiálni, egymástól és a fordítói döntéstől elhatárolni, viszonyaikat meghatározni.

Kulcsszavak: *fordítói döntés, fordítói koncepció, fordítói stratégia, fordítói attitűd, fordítói célok, fordítási elvek, fordítói elvek, fordítói módszerek, fordítói hűség, fordítási norma*

Abstract: Translator's decision is determined by a number of circumstances and factors affecting the translator, which can sometimes be influenced by the translator. Most of these circumstances and factors can presumably be traced back from the translator's decisions themselves. But in order to attempt to do this at all, it is necessary to identify and define these factors, distinguish them from each other and from the translator's decision, and define their relationship.

Keywords: *translator's decision, translator's concept, translator's strategy, translator's attitude, translator's goal, translation principles, translator's principles, translation methods, faithfulness in translation, translation norms*

1. Bevezetés

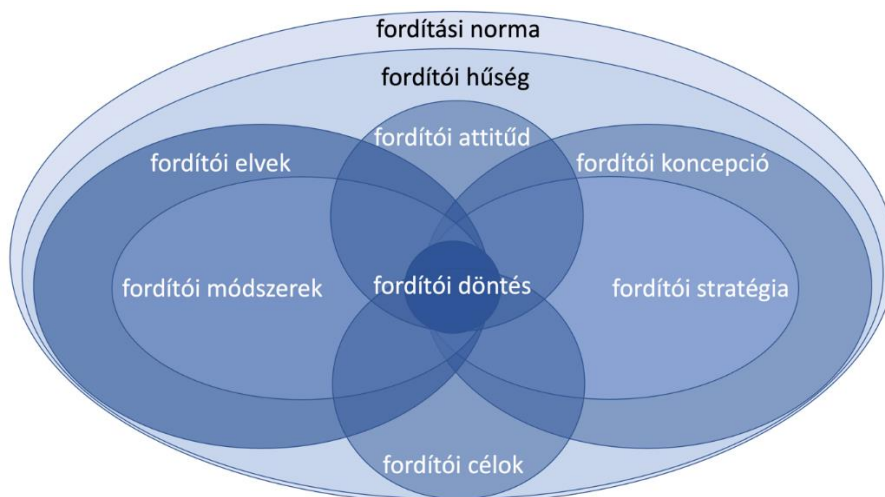
Készülő doktori disszertációmban forrásnyelvi szövegeken, azok fordításain és újrafordításain végzek komparatív elemzést, különös tekintettel a szociopragmatikai, onomasztikai elemekre, idézőigékre és reáliákra, a mesés földrajz és mesés szociológia elemeire, valamint a normasértésekre, feltételezve, hogy az ezen elemekkel kapcsolatban meghozott fordítói döntések a fordítói koncepció indikátorai. Egy fordítás a fordító tudatos és nem tudatos fordítói döntései nyomán, a fordítói stratégia alkalmazásával jön létre, melyet befolyásol a fordító szubjektív értelmezése,

¹ SASVÁRI ANNA
egyetemi tanársegéd
Miskolci Egyetem
Modern Filológiai Intézet
anna.sasvari@uni-miskolc.hu

szókincse, nyelvi kompetenciája, személyisége, olvasottsága, a művel kapcsolatos előzetes ismeretei, az aktuális nyelvi és fordítói normák, az aktuális forrásnyelvi és célnyelvi kulturális elemek és azok ismerete stb.

Több, a fordítástudomány fogalomkészletében szereplő, gyakran alkalmazott kifejezést szükséges használnom készülő doktori értekezésemben. Azonban a fogalmak szakirodalmi előfordulása esetlegesnek tűnik, használatuk esetenként – az én szempontjaim szerint – nem kellően élesen körülhatárolt; a fogalmaknak nincs általánosan elfogadott definíciója. Klaudy Kinga *Fordítástudományi szakkifejezések jegyzéke* (Klaudy 2006: 145–169) számos nélkülözhetetlen terminust tartalmaz, de ezen a listán sem szerepel minden olyan kifejezés, amely a dolgozatom számára fontos. Ezért a következőkben megkísérlem a saját kutatásom szempontjából relevánsan rendszerezni és egyértelműen definiálni a fordítói munkához kapcsolódó, a dolgozatomban használni kívánt fogalmakat, felhasználva a szakirodalom idevágó, esszenciális definícióit, leírásait és egyéb olyan érdemleges gondolatot, mely segíti a saját definíció megfogalmazását. Igyekszem mindezt úgy elvégezni, hogy a fordítástudomány egészére érvényes legyen, tekintet nélkül arra, hogy szak- vagy műfordításról van-e szó. (Ahol jelentős vagy említésre méltó a különbség, ott külön kiemelem azt.)

A fogalmak rendszerezéséhez, vizuális megjelenítéséhez egy halmazábrát készítettem (ld. 1. ábra), mely azt szemlélteti, hogy az általam rendszerezni és definiálni kívánt fogalmak miként függenek össze egymással, és segít megérteni, mely elemek milyen mértékben és módon befolyásolják egymást. Az ábra elemeinek összefüggéseit a későbbi fogalommagyarázatok teszik világosabbá. Elöljáróban azt a feltételezésemet fogalmazom meg az ábrával kapcsolatban és azzal szemléltetve, mely szerint a halmazokon kívülről befelé haladva az általános kategóriától a konkrétum felé (jelesül: a fordítói norma egy adott korban és társadalmon belül minden akkori fordítóra kihat, míg a fordítói döntés az egyénen múlik), másrészt pontosan emiatt az időben és térben állandóbbtól a könnyen módosuló/módosítható fordítói döntés felé tartanak.

1. ábra. Fordítói döntés mint központi elem

2. Fordítási norma

Az adott kor nyelvi normái alapvetően – de nem kizárólagosan – befolyásolják az adott korban meghatározó fordítási normákat. „A norma olyan szokásos nyelvhasználatot jelent, amely a normatív erő révén orientáló mintaként működve előírja, illetve szankcionálja a kívánatos, illetve nemkívánatos nyelvhasználatot.” (Heltai 2004: 413) A nyelvi és a fordítási normák is korhoz és kultúrához kötöttek. A norma a fordítás kereteit adja meg; determinálja a fenti ábra további elemeit. Lőrincz Julianna *Kultúrák párbeszéde* című munkájában egy teljes fejezetet szentel a fordítási normáknak. Azt írja, hogy a fordítási norma nem preskriptív kategória, mivel a fordító maga dönti el, hogy betartja-e a normákat. (Lőrincz 2007: 23–26) Heltai gondolatait követve mondhatjuk, hogy valóban, amint a nyelvi normák, úgy a fordítási normák betartása is szubjektív döntés kérdése, azonban, ha az aktuális fordítási normákat nem követi a fordító, fordítását vélhetően nem megfelelőnek ítéli a piac; különösen szakfordítás esetén.

„Napjainkban – az utóbbi néhány évtizedben – [...] jelentős technológiaváltás, és ennek kapcsán normaváltás tapasztalható a műfordításban” (Kappanyos 2023; jelen folyóiratszám). Többek között arról van szó, hogy az interneten bárki könnyedén hozzáférhet olyan információhoz, amelyhez előtte nehézkesen vagy egyáltalán nem jutott hozzá. Ez azonban megköveteli a fordítóktól, hogy használják a rendelkezésükre álló forrásokat; elvárásává vált, hogy az olvasó ne tudjon többet a szöveg nyelvi és kulturális elemeiről, mint a fordító.

A fentiek alapján tehát a **fordítási norma** egy adott korra és kultúrára jellemző szabályrendszer, irányelv, mely a fordítókkal és a fordítási produktummal szemben elvárásokat támaszt, és szankcionálja az adott korban nem elfogadott fordítási gyakorlatot.

3. Fordítói hűség

Newmark szerint hűnek tekinthető egy fordítás, ha megkísérli a forrásnyelvi szöveg nyelvtani struktúráinak kontextuális jelentését minél pontosabban visszaadni, így a forrásnyelvi szöveg írói intenciójának szövegszintű megjelenítését teljesen szöveg-hűen igyekszik interpretálni. (Ezt leginkább csak műszaki, jogi és orvosi szövegek esetén tudja maradéktalanul teljesíteni.)

A fordítói hűséget – szemben a fordítói normákkal – már nem tekinthetjük általános érvényűnek egy adott korban sem, mert a szöveg típusától, funkciójától is függ, hogy pontosan *mihez* legyen hű a fordító. A különféle ekvivalenciafogalmak – melyeket Klaudy Kinga mutat be *Bevezetés a fordítás elméletébe* című művében – a segítségünkre lehetnek a fordítói hűség fogalmának körülhatárolásában. (Klaudy 2006: 87–102) Kognitív ekvivalenciáról beszélünk, amikor a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg között értelmi, tartalmi egyenértékűség valósul meg. Ez esetben tartalmi hűségről beszélünk. Nida dinamikus ekvivalenciának nevezi a szöveg formai jellegzetességeit negligáló, az eredeti szövegből megértett jelentés átültetését célzó egyenértékűséget. Itt a formai hűségre való törekvés áll szemben a tartalmi hűséggel; ez különösen a lírai művek esetén releváns oppozíció. A hatásekvivalencia lényege,

hogy a célnyelvi mű ugyanolyan hatást érjen el olvasójánál, amelyet a forrásnyelvi mű ért el a forrásnyelvi olvasónál. Ezt nehézkes felmérni, még nehezebb ellenőrizni, ezért szinte lehetetlen ezt az ekvivalenciát célként megjelölni. Ez egy deskriptív kategória, és valójában csak a fordítási munka elvégzettét követően (esetenként akár csak hónapokkal, évekkel később) derül ki, hogy létrejött-e a hatásekvivalencia. Barna László a műfordításokkal kapcsolatban, különösen a kulturális fordítástudományt illetően megkérdőjelezi az ekvivalenciaelméletek relevanciáját. (Barna 2015)

Lőrincz Julianna a műfordításokkal kapcsolatos fordítói hűségről két megállapítást tesz (Lőrincz 2007: 49): az eredeti szöveghez való hűség koronként változik „a műfordítói elvek változásával”, bár a fenti rendszerezés szerint itt inkább a fordítói normákról van szó, nem elvekről. Illetve a fordítói hűség nemcsak koronként, hanem kultúránként – azaz nemcsak időben, hanem térben – is különbözhet. Másik megállapítása, hogy „nem a forrásnyelvi szöveg tartalmi és formai üzenetéhez való szolgai hűség a legfontosabb, hanem a fordított szövegnek a célnyelvi kultúrában betöltött funkciója, valamint a célnyelvi olvasóra tett hatása”.

Szegedy-Maszák Mihály véleménye az volt, hogy a fordítói hűség elvetendő: „Kénytelen vagyok arra következtetni, hogy a fordítás hűsége értelmetlen irányelv. [...] annyiféle hűségre lehet gondolni, hogy talán ideje félretennünk ezt a szót, ha jelentős irodalmi alkotások fordításáról beszélünk. Nincs végleges értelmezés.” (Szegedy-Maszák 2010: 51)

A fordítói hűség definíciója nehezen megfogalmazható, pontosan amiatt, hogy a fordító – személyes döntése vagy a fordítói normák alapján – több szempontból tekinthető hűnek vagy hűtlennek. Egy irányadó meghatározás lehet, hogy a **fordítói hűség** egy adott kor és társadalom fordítási normái szerint, a szöveg funkciójától és céljától függően, a megbízó vagy a fordító által szubjektíven megválasztott elvárásoknak való megfelelés.

4. Fordítói attitűd

A **fordítói attitűd** a fordítónak a forrásnyelvi szöveghez, a fordítás folyamatához és a célnyelvi szöveghez való hozzáállása, melyet jelentős mértékben befolyásol az is, hogy a fordító törekszik-e hűségre, s ha igen, milyenre. Ha nem törekszik a hűségre, abban az esetben akár adaptációról is beszélhetünk. (Lásd alább Kosztolányi *Évike Tündérszágban* példáját.)

A fordítói attitűdhez kapcsolódó kifejezések a fordítói alázat, a munkamorál, a hivatástudat és az igényesség. Kézenfekvő pozitív és negatív attitűdre gondolni, ám ez a két kategória csak a spektrum két végpontja. A fordítói döntésekből kiindulva a fordítói attitűdre lehet a legkevésbé következtetni, hiszen az, hogy milyen döntést hoz meg a fordító, csak részben múlik azon, hogy mennyire pozitív a hozzáállása (mennyire lelkesíti a fordítandó szöveg, mekkora kihívásnak éli meg a feladatot, miként viszonyul a forrásnyelvi szöveg szerzőjének munkásságához, mennyire motivált, hogy egy olyan fordítást készítsen, amelyik őt is elégedettséggel tölti el stb.). A fordított szöveg minősége, vagyis az, hogy – az olvasó, a megrendelő, illetve a fordító által – jól sikerült fordításnak tekinthető-e, sok más külső tényezőtől függhet,

többek között attól, hogy van-e elég ideje a fordítónak arra, hogy minőségi munkát végezzen, mennyire tapasztalt, kreatív, tehetséges, milyen testi és szellemi állapotban van stb. A fordítói attitűd ismeretéhez a fordító fordítással kapcsolatos gondolatait kell megismernünk (jegyzetek, levelezések, interjúk stb.), nem elegendő a fordított szöveg ismerete.

5. Fordítói célok

Ideális esetben a fordítói és fordítási célok egybeesnek, így a kettőt azonos fogalomként tárgyalom. A fordítói hűség a fordítói célokat is befolyásolja, hiszen a fordító célja alapvetően azon múlik, hogy mihez is akar hűséges lenni. A fordítói cél arra ad választ, hogy tulajdonképpen miért is, mivére készül a fordítás.

Hans Vermeer és Katharina Reiss skoposelmélete szerint a fordítás folyamatát a fordítás célja determinálja. (Reiss és Vermeer 2013: 85) Vermeer és Reiss azt állítja, hogy a cél olyannyira felülír mindent, hogy a skopos szabály a legmagasabb rendű a fordítástudományban: minden fordítói döntést a cél határoz meg, azaz a fordító a célszöveg funkcióját, hasznosságát (a skopost) minden másnál fontosabbnak ítélve hozza meg döntéseit. (Reiss és Vermeer 2013: 90)

Andrew Chestermanre hivatkozva Sonja Tirkkonen-Condit egyszerűen úgy határozza meg a fordító célját, hogy egy célnyelvi szöveget akar létrehozni. (Tirkkonen-Condit 2000: 125) Chesterman a fordítást egy célközpontú tevékenységnek tekinti. Tirkkonen-Condit megjegyzi, hogy nem mindig lehet előre tudni a fordítás célját, azaz azt, hogy pontosan milyen legyen a célnyelvi szöveg. Sokszor a fordítás célja a fordító fejében, a fordítás folyamata alatt formálódik, alakul ki. (Tirkkonen-Condit 2000: 123)

Kazinczy célja a nyelv gyarapítása volt (levelezéseiből pár példa: KazLev, II, 445., KazLev, III, 303–304., KazLev, XXII, 255–266.). A stílus mellett a tartalom is fontos volt számára. Toldy Ferenchez intézett soraiban ezt írja: „Sallustot viszem, hogy legbiztosbb barátim lássák, ‘s adják ítéleteket. Két fordításban fogjátok venni – 1) Római színben, a’ hogy a’ Festő másolja a’ XVI. század nagy Mestereinek műveit. – 2. az új szín felé inkább közelítve, de nem a’ Francziák istentelen paraphrasisában.” (Kazinczy Toldy Ferenchez, 1827. dec. 12. KazLev, XX, 418.)

Szakfordításnál a fordítás célját a fordítóiroda a fordított szöveg által betöltött funkcióval is meghatározhatja. A Reflex Fordítóiroda oldalán például a következő szerepel: „Írásbeli fordítás esetén a Megrendelőnek megrendelésében közölnie kell a fordítás célját. Ezek például a következők lehetnek:

- tájékozódás, belső felhasználás
- nyilvánosságra hozatal (kiadás, reklám stb.)
- jogi felhasználás (pl. szabadalmi eljárás)
- hivatalos fordítás
- hitelesített fordítás.” (Reflex)

A fordítói célok egyik alosztala az újrafordítási célok. Minthogy disszertációmban újrafordításokkal foglalkozom, az újrafordítási célok meghatározása különösen fontos számomra. „Az újrafordítás célja a klasszikus szövegek kulturális használhatóságának fenntartása és megújítása.” (Kappanyos 2023: 36) Kappanyos András állítása szerint a változó kulturális közeg szükségszerűen megköveteli az új fordítások elkészülését. (vö. Kappanyos 2023) Antoine Berman újrafordítási hipotézise szerint minden újrafordítás a korábbinál megfelelőbb, az eredeti szöveget a célnyelvi közegbe pontosabban illesztő fordítás, és minden egyes újrafordítással javul a fordítás minősége. Lawrence Venuti azt írja az újrafordításokról, hogy a fordítók mindig valami új, a korábbiakban meg nem lévő értéket akarnak teremteni az általuk létrehozott új célnyelvi szövegben. (Venuti 2004: 25) A fentiek értelmében tehát az újrafordítás célja az, hogy az előző fordítás(ok)nál *jobb* fordítás szülessen. A *jobb* szubjektív fogalom; itt az értendő alatta, hogy az újrafordítást készítő fordító a saját (vagy a megbízó) hűségfogalmának megfelelő, az általa kitűzött célokat elérő fordítást készített. Ha tudjuk, mi volt a cél, objektíve is megállapítható, hogy a fordítás megfelel-e azoknak a követelményeknek, amelyeket a fordító (vagy a megbízó) támasztott. Ez az objektív elbírálás általában is igaz a fordításokra, annyi különbséggel, hogy az első (eredeti) fordítás esetében a célnyelvi szöveget nem hasonlítjuk az előző fordítás(ok)hoz; nem azt mondjuk róla, hogy *jobb*, hanem azt, hogy *jó*, vagyis megfelel az elvárásoknak.

Ádám Péter *A kis herceg* újrafordításával kapcsolatban adott interjújában így válaszolt arra a kérdésre, hogy miért kell egy könyvet újrafordítani: „Egy irodalmi művet, bármilyen remekbe sikerült is a fordítása, általában negyven-ötven évenként szokás újrafordítani. Egyrészt változik a nyelv, másrészt változhat a mű értelmezése, változhat az irodalmi ízlés és nem utolsósorban változhat a fordítás technikája, módszertana, hogyanja is. Míg Rónay György idejében nem nagyon lehetett eltávolodni az eredeti szövegtől, ma sokkal nagyobb a lehetőség az eredeti teljes írói újraalkotásra.” (Ayhan 2015) Ezek a gondolatok egybeesnek Kappanyos András fenti gondolataival.

A **fordítói cél** tehát annak a célkitűzésnek a megfogalmazása, hogy olyan célnyelvi szöveget hozzon létre a fordító, mely a fordító (vagy megbízó) által választott fordítói hűségfogalom kritériumainak leginkább megfelel.

6. Fordítói koncepció és fordítói stratégia

A **fordítói koncepció** azt tükrözi, hogy milyen átfogó képe van a fordítónak a forrásnyelvi szöveg célnyelvi megformálását illetően, a **fordítói stratégia** pedig azt mutatja meg, hogy ezt a koncepciót a fordító hogyan kívánja megvalósítani.

Fordítói koncepció alatt értjük például azt, hogy a fordító hol kíván elhelyezkedni a schleiermacheri spektrumon, illetve milyen módon kívánja megvalósítani azt, hogy „vagy az íróat hagyja lehetőség szerint a maga eredeti helyén, és az olvasót mozdtítja el feléje; vagy fordítva, az olvasót hagyja a helyén, és az íróat vezeti feléje”. (Schleiermacher 2007: 128) Kosztolányi Dezső *Évike Tündérorszámban* címmel készült *Alice's Adventures in Wonderland* fordítása (Carroll 1936) az olvasót hagyta a maga

helyén. Kosztolányi koncepciója az volt, hogy minden elemet „magyarítson”; ennek a hiperdomesztikáló stratégia lett a folyománya. Az *Alice in Wonderland Remixed* (McKenney 2019) gyermekkönyv nem valódi fordítása, inkább – Gérard Genette intertextuális kategóriáit használva – egy hypertextusa (Genette 1996) az eredeti műnek, melyhez a szerző új, digitális illusztrációkat is készített. A kiadó olyan könyveket jelentet meg, melyek célközönségéhez elsősorban a fekete bőrű gyerekek tartoznak (annak érdekében, hogy a könyvek szereplőivel ők is azonosulni tudjanak); az illusztrációk és a nyelvezet is ezt tükrözi. Ennél a műnél tehát az volt a fordítási koncepció – ha nem is interlingvális, mint inkább intralingvális és interszemiotikus fordításról van szó (vö. Jakobson 1972) –, hogy a fordítás a fekete bőrű gyerekeknek szóljon. Ezzel szemben Varró Dániel és Zsuzsa *Aliz Csodaországban és a tükör másik oldalán* (Carroll 2020) című fordítása azon a koncepción alapult, hogy az eredeti Tenniel-illusztrációkat kívánták felhasználni a kiadásnál. (vö. Sasvári 2022)

Ivana Kupkova *A fordítói koncepció fogalma* című cikkében a fordítás két fő fázisáról ír, melyekben tulajdonképpen egy általános fordítói stratégiát fogalmaz meg:

A fordítási folyamat első fázisa – az *eredeti megértése* – feltételezi az eredeti szöveg filológiai megértését (a kifejezések nemcsak szótári, hanem kontextuális megértését), esztétikai értékeinek felfogását (meg azoknak a stilisztikai eszközöknek megértését is, amelyekkel kifejeződnek), valamint a művészi egységek, a művészi valóság jelenségeinek (a szereplőknek, a köztük lévő viszonyoknak, a helyszínek, a szerzői elgondolásnak) megértését. A második fázis, az *eredeti szöveg interpretálásának fázisa* elkerülhetetlen a műfordítás során, mivel „az eredeti és fordítás nyelvi anyagának összemérhetetlensége következtében nem lehet közöttük a kifejezésekben szemantikai azonosság, következésképpen nyelvtanilag hű fordítás sem lehetséges”. (Levy idézi Kupkova 2020: 24)

Lőrincz Julianna szintén a műfordítói stratégiákkal kapcsolatban írja: „A gyakorlatban [...] a művészi információ elsikkadásához vezethet, ha a fordító következetesen tartja magát a szemantikai fordítás stratégiájához, azaz a szöveg kizárólag lexikai–grammatikai jellemzőit veszi elsődlegesen figyelembe, és figyelmen kívül hagyja azokat a szövegen belüli és szövegen kívüli logikai–fogalmi kapcsolatokat és asszociációkat, amelyek a művészi szövegek információs tartalmát adják.” (Lőrincz 2007: 39) Ez a stratégia műfordításban nem, szakfordításban azonban remekül működhet.

Chestermanre hivatkozva Sonja Tirkkonen-Condit azt írja, hogy a fordítók a fordítói stratégia nyomán vagy meghatározzák, vagy átdolgozzák a módszert; vagy meghatározzák vagy átdolgozzák a célt. (Tirkkonen-Condit 2000: 125) Tehát a stratégia, a módszer és a cél szorosan összefügg.

7. Fordítói elvek és fordítói módszerek

A fordítási elveket definiálhatjuk egy adott műfajú és típusú szöveg fordításához kapcsolódó, a fordítói hűség által meghatározott szabályrendszerként, előírásokként. Nida például a bibliafordítási elvekről írt, ám a *Toward a Science of Translating*

(Nida 1964) című mű az eredeti intencióján túlmutat: a bibliafordítás elméletének leírásából a fordításelmélet bibliájává vált. (vö. Klaudy 2006)

A **fordítói elvek** a fordító által megfogalmazott, a fordítói kompetencián alapuló, a fordítás folyamatára és a fordított szövegre vonatkozó elvárások. A fordítói elvek az adott fordító sajátjai, az önmagával szemben támasztott elvárásait tükrözik, azonban – mivel szinte mindig általános érvénnyel fogalmazzák meg a fordítók – ezek definíciója összemosódik a fordítási elvek fogalmával. Batsányi János 1787-es, *A' fordítástról* című írásában közönséges és különös regulákat szed pontokba, a fordítói munkával kapcsolatban fogalmaz meg előírásokat. (Batsányi 1960) Devecseri Gábor a Horatius-kötet utószavában versbe szedte fordítói elveit, egyfajta előírás-ként, melyek betartásával az általa megjelölt fordítói hűség megvalósul. (Devecseri 1961) Babits Mihály Shakespeare fordításával kapcsolatos alapelveit *Shakespeare-fordítás* című tanulmányában részletezte. A második pontban írja: „a fordítónak nemcsak joga, hanem kötelessége is mindenütt, ahol a régi fordítás valamely helynek egyedül helyes vagy lehetséges megoldását eltalálta, ezt a megoldást átvenni.” (Babits 1924) Barna László 2011-es tanulmányában Szabó Lőrinc német nyelvű szövegekből fordított prózafordításaival kapcsolatos fordítói elveit mutatja be (Barna 2011), 2023. január 15-én, a XV. Miskolci Alkalmazott Nyelvészeti Konferencián *Újragondolások – Szemelvények Szabó Lőrinc újrafordításaiból* című előadásában pedig a költő lírai fordításokkal kapcsolatban megfogalmazott elveiről beszélt.

A fordítói elvekből következik, hogy milyen módszerekkel dolgozik a fordító: a fordító az általa választott módszerekkel tud a fordítói elveknek megfelelni. Tágabb értelemben a fordítói módszerek megmutatják, hogy hogyan dolgozik a fordító (munkakörülményei, munkaeszközei, időbeosztása stb.), hogyan és mi alapján hozza meg a fordítói döntéseit (pl. készít-e nyersfordítást, hogyan szegmentálja a szöveget, miként hozza meg a lehetséges variációk közötti végső döntést); hogyan hozza létre azt a produktumot, amely a fordítói elveivel megegyezik, és amely a fordítói koncepciójában megjelent. (vö. Fóris 2019) Szűkebb értelemben fordítói módszer minden olyan eljárás, amely a szövegalkotáshoz szükséges (kohézió és koherencia megteremtésének módja, grammatikai és lexikai átváltási műveletek használata). Lőrincz Julianna definíciója szerint a **fordítói módszer** „a fordító által alkalmazott nyelvi és nem nyelvi eljárások együttese” (Lőrincz 2007: 148), mely meghatározás a szűkebb és tágabb értelemben vett fordítói módszert is lefedi.

A fordítási normák a fordítási elveken keresztül közvetve és közvetlenül is meghatározzák, hogy a fordító milyen módszerek alkalmazásához folyamodik. Heltai Pál a *Fordítási normák és fordítási eljárások magyar–angol szakfordításban* című cikkében a nyelvi normák definiálását követően Toury és Chesterman nyomán kifejti: „[...] ahhoz, hogy a fordítási normákat betarthassa, a fordítónak különböző műveleteket kell végeznie. A fordítási műveletek egy része kötelező. Ezeknek elvégzése nélkül a fordított szöveg nyelvtanilag helytelen, lexikailag deviáns lesz.” (Heltai 2020)

A normák betartását elősegítő műveleteket (pl. grammatikai és lexikai átváltási műveleteket) Klaudy Kinga rendszerezi *Bevezetés a fordítás gyakorlatába* című könyvében. (Klaudy 2012) Molina és Albir tanulmányában pedig – az adaptációtól

a generalizáción át a szó szerinti fordításig – tizenhét fordítási technikát különböztet meg (Molina–Albir 2002). A fordítóképzésekben különböző fordítói módszerekkel ismerkedhetnek meg a hallgatók, és megtanulhatják, hogyan alkalmazzák őket.

8. Fordítói döntés

„A fordítás alkotó tevékenység. Alkotó tevékenysége során a fordítót saját szubjektív döntései és számos objektív tényező is befolyásolja. Mind az objektív törvényszerűségek, mind pedig a szubjektív döntések a forrásnyelv és a célnyelv egészét érintik. Fordítás közben a fordítónak figyelembe kell vennie mind a forrásnyelvet, mind pedig a célnyelv rendszerét, működési szabályait.” (Lőrincz 2007: 15)

A fenti ábra minden elemét belefoglalva – nagyon részletesen fogalmazva – a **fordítói döntés** a fordítói normák alapján, a fordítói hűség megválasztásával, a fordítói cél ismeretében, a fordítói attitűd következtében, a fordítói elvek nyomán használt fordítói módszerek és a fordítói koncepció révén létrejött fordítói stratégiát követve, a fordító által, az adott fordítási helyzetben lehetséges interpretációs lehetőségek között meghozott választás. A fordítói normák fordítói döntésekre gyakorolt közvetlen hatására láthatunk példát Vraukó Tamás *Positive Interference In Translating English Idioms into Hungarian* tanulmányában, melyben a széles körben hozzáférhető angolszász szubkultúra célnyelvre gyakorolt – esetenként – káros hatásait állítja szembe a „helyesnek”, a célnyelvi normáknak megfelelő fordítói megoldásokkal. (Vraukó 1996)

A fordítói döntés eredménye a performancia, mely „a fordítók által megvalósítható végtelen számú fordítói megoldás közül az adott szövegben aktuálisan megvalósított fordítói megoldás”. (Klaudy 2006: 163) A fordítási performancia, fordítói kompetencia és a fordítási norma Gideon Toury meglátása szerint szorosan összefügg. Azt állítja, hogy a fordítói döntés és stratégia normák által behatárolt. (Toury 1980) Ezt a fenti ábra és definíciók is igazolták.

9. Összegzés

Koronként és kultúránként más fordítói normák jellemzők, melyekkel kapcsolatban a fordított szöveg ismeretében megállapításokat tehetünk. A különböző fordítói döntések ismeretében feltételezéseket fogalmazhatunk meg arra vonatkozóan, hogy a fordítót milyen fordítói hűségre való törekvés vezérelte, ez alapján milyen elveket fogalmazott meg, mi volt a végleges művel kapcsolatos koncepciója és ezt milyen stratégiával valósította meg, mi volt a fordító célja a fordított mű létrehozásával, illetve milyen (szűkebb értelemben vett) módszerekkel dolgozott. A legkevésbé a fordítói attitűdre tudunk következtetni a végleges fordítás ismeretében. A fent leírt elméleti modell használatával konkrét fordítói döntésekből kiindulva, azok elemzésének eredményeiből következtetések vonhatók le a halmaz többi elemére vonatkozóan. A modell arra csak korlátozott lehetőséget ad, hogy „visszafelé”, a halmaz tágabb elemeinek (különösen pl. a fordító felkészültségének, kreativitásának, kompetenciájának, hangulatának) a fordítói döntésre gyakorolt hatását mutassa meg.

Egy fordított szöveg önmagában is számos vizsgálatot tesz lehetővé, de az eredeti művön és a fordításain végzett komparatív elemzés eredményei további megállapításokhoz vezethetnek. Hipotézisem szerint a szociopragmatikai, onomasztikai elemek, idézőigék és reáliák, a normasértések, valamint a mesés földrajz és mesés szociológia elemeinek fordítása során meghozott fordítói döntések vizsgálata nyomán megfogalmazható következtetések lehetővé teszik, hogy a fordítási döntést befolyásoló – a fenti ábrán látható – elemekről is képet kapjunk, mert ezen elemek összefüggenek, a fordítói döntésen keresztül többé-kevésbé meghatározhatók.

Irodalom

- Ayhan, Gökhan 2015. Új magyar kis herceg. Ádám Péter műfordítót Ayhan Gökhan kérdezi. *Új Könyvpiac* 25/2, 15.
- Babits Mihály 1924. Shakespeare-fordítás. *Nyugat* 1924. 02. 01.
- Barna László 2011. Szabó Lőrinc fordítói elvei a német nyelvből fordított prózái alapján. In: Garadnai Erika – Podlovics Éva Livia (szerk.): *Miskolci Egyetem Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2011. november 8.: Bölcsészettudományi Kar szekciókiadványa*. Miskolc: ME Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, 47–56.
- Barna László 2015. Az ekvivalencia-fogalmak paradoxitása: A „harmadik nyelv”. *Partitúra* 10/2, 31–39.
- Batsányi János 1960. A' fordításról. In: Keresztury Dezső – Tarnai Andor – Tolnai Gábor (szerk.): *Összes művei II. Prózai művek I.* 101–108.
- Berman, Antoine 1990. La retraduction comme espace de la traduction. *Palimpsestes* 4, 1–7.
- Carroll, Lewis 1936. *Évike Tündérországbán*. Ford. Kosztolányi Dezső. Budapest: Európa Irodalmi és Nyomdai Rt.
- Carroll, Lewis 2020. *Aliz Csodaországban és a tükör másik oldalán*. Varró Dániel – Varró Zsuzsa (ford.) Budapest: Móra Kiadó.
- Devecseri Gábor 1961. Utószó. In: Borzsák István – Devecseri Gábor (szerk.): *Quintus Horatius Flaccus összes versei*. Budapest: Corvina, 603–623.
- Fóris Ágota 2019. Új tendenciák és módszerek a fordítási folyamatban: a terminológia és dokumentáció szerepe In: Szoták Szilvia (szerk.): *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest: KRE, 211–219.
- Genette, Gérard 1996. *Transztextualitás*. Burján Monika (ford.) *Helikon* 42/1–2, 82–90.
- Heltai Pál 2004. A fordító és a nyelvi normák I. *Magyar Nyelvőr* 128/4, 407–434.
- Heltai Pál 2020. Fordítási normák és fordítási eljárások magyar–angol szakfordításban. *Fordítástudomány* 22/1, 27–45.

- Jakobson, Roman 1972. *Hang – Jel – Vers*. Ford. Éder Zoltán – Barczán Endre. Budapest: Gondolat, 424–434.
- Kappanyos András 2023. Kihívás és kényszer: mivégre fordítunk újra? *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 16/1, 35–48.
- Kazinczy Ferenc összes művei, elektronikus kritikai kiadás, Debreceni Egyetemi Kiadó, https://doi.org/10.5484/Kazinczy_Ferenc_muvei, https://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/kazlev.php (letöltve: 2023. 03. 23.).
- Klaudy Kinga 2006. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy Kinga 2012. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Kupkova, Ivana 2020. A fordítói koncepció fogalma. *Studia Litteraria* 59/1–2, 22–28.
- Lőrincz Julianna 2007. *Kultúrák párbeszéde*. Eger: Líceum.
- McKenney, Marlon 2019. *Alice in Wonderland Remixed*. San Francisco: Conscious Culture Publishing.
- Molina, Lucía – Albir, Amparo Hurtado 2002. Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach. *Meta* 47/4, 498–512.
- Newmark, Peter 1988. *A textbook of translation*. New York: Prentice Hall.
- Nida, Eugene 1964. *Toward a science of translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible Translating*. Leiden: Brill.
- Reflex Fordítóiroda: *Általános Szerződési Feltételek*. <https://reflex.hu/altalanos-szerzodesi-feltetelek/> (letöltve: 2023. 03. 25.).
- Reiss, Katharina – Vermeer, Hans J. 2013. *Towards a general theory of translational action: Skopos Theory explained*. Christian Nord (trans.), Manchester: St. Jerome Publishing.
- Sasvári Anna 2022. A globális kultúrképzet-jelenség meghatározó szerepe a gyermekirodalmi fordításokban. In: Földes Györgyi – Major Ágnes – Szénási Zoltán (szerk.): *Műfordítás és más extrém sportok: Írások Kappanyos András 60. születésnapjára*. Budapest: Reciti, 239–247.
- Schleiermacher, Friedrich 2007. A fordítás különféle módszereiről. Ford. Dömötör Edit. In: Józán Ildikó – Jeney Éva – Hajdu Péter (szerk.): *Kettős megvilágítás: Fordításelméleti írások Szent Jeromostól a 20. század végéig*. Budapest: Balassi, 119–149.
- Szegedy-Maszák Mihály 2010. A fordítás hűsége: kísértés vagy ábránd? *Alföld* 61/9, 45–51.
- Uncertainty in Translation Processes. In: Tirkkonen-Condit, Sonja – Jääskeläinen, Riitta (eds.): *Tapping and Mapping the Processes of Translation and Interpreting: Ourlooks on empirical research*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing, 123–142.

- Toury, Gideon 1980. *In search of a theory of translation*. Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv University.
- Venuti, Lawrence 2004. Retranslations: The creation of value. *Bucknell Review* 47/1, 25–38.
- Vraukó, Tamás 1996. Positive interference in translating English idioms into Hungarian. In: Klaudy, Kinga – Lambert, José – Sohár, Anikó (eds.): *Translation studies in Hungary*. Budapest: Scholastica, 83–88.